

การพัฒนาปัญญา: ทำไมต้องมีการพัฒนาปัญญา

Wisdom Development: Why must the Wisdom Development?

พระมนตรี ปญญาทีโป¹
Phra Montri Paññātipō

บทคัดย่อ

ปัญญาเป็นองค์ประกอบหรือคุณสมบัติสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำเนินชีวิตในยุคโซเซียลมีเดียแห่งการเปลี่ยนแปลงที่ได้นำพามนุษย์ก้าวสู่สังคมดิจิทัล การพัฒนาปัญญา เริ่มปฏิบัติไปตามกระบวนการของหลักไตรสิกขาเพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุดของชีวิต เริ่มจากหลักศีลสิกขา เพื่อให้เกิดวาจาชอบ การกระทำชอบและการประกอบอาชีพชอบ เป็นกรอบที่กำกับกับการกระทำกิจกรรมของมนุษย์ให้เกิดความเรียบร้อยดีงาม จากนั้นยกขึ้นสู่ ระดับสมาธิสิกขา เพื่อให้จิตมีการพัฒนาความสำนึกให้เกิดความสมดุลระหว่างกายและจิต เป็นกระบวนการเกื้อหนุนให้สิ่งที่รับเข้ามาในชีวิตดำเนินไปด้วยประสิทธิภาพสูงสุด และกระบวนการสุดท้ายคือ ปัญญาสิกขา เป็นวิธีการอบรมศึกษาเพื่อให้เกิดวิชาความรู้และปัญญา ซึ่งจะยังผลให้เกิดมีทัศนคติความเชื่อ ค่านิยมที่ถูกต้อง มีความดำรงชอบถือได้ว่า เป็นกระบวนการพัฒนาปัญญาขั้นสูงสุด ที่จะควบคุมตนเองและสภาวะต่างๆ ที่กระทบเข้ามาสู่ชีวิตได้เป็นอย่างดี ทำให้ใช้ชีวิตอยู่ในสังคมแห่งการเปลี่ยนแปลงได้ดีขึ้น มีจิตใจที่สงบ รู้เท่าทันสภาพของจิตใจของตน โดยไม่ให้เกิดเป็นทาสสิ่งที่ยั่ววนใจ อันจะนำไปสู่ความเสื่อมในชีวิต ทำให้รู้ว่า สิ่งไหนควรทำ สิ่งไหนไม่ควรทำ สิ่งไหนถูก สิ่งไหนไม่ถูก รู้จักหลีกเลี่ยงทางแห่งความเสื่อม และปฏิบัติตนให้อยู่แต่ในสิ่งที่เป็นกุศลธรรมตลอดไป

คำสำคัญ: การพัฒนาปัญญา, ปัญญา, กระบวนการของไตรสิกขา

¹ สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Abstract

Wisdom is a very important element or feature to live in the social media of changed that led to the digital society. The wisdom development take action to the principle of a threefold process to achieve the ultimate goal of life, the start from the main precepts to be right speech, to be right action, and to be right live hood. It is guided and directed the actions of assembly tasks to successfully achieve good. Then raised to the level of concentration to develop mental consciousness to be balance between body and mind, it is a process of advocating for getting things into your life away with high efficiency. The last is the intellectual, and it is a way of training for the knowledge and wisdom. It has also resulted in attitudes, beliefs, and values the right idea. It is a process that can develop high wisdom and self-control in the various conditions took the life as well. It can adapt itself to a changing world better, have a calm mind disturbed state of mind is not enslaved by temptation that will lead to a deterioration in life, know what to do and should not do, knowing what is right and wrong, known as a way of avoiding deterioration, and forever behave in the principle of morality.

Keywords: Wisdom Development, Wisdom, Threefold

บทนำ

ปัญญาเป็นองค์ประกอบหรือคุณสมบัติสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำเนินชีวิตในยุคโซเซียลมีเดียแห่งการเปลี่ยนแปลงที่ได้นำพามนุษย์ก้าวสู่สังคมดิจิทัล เพื่อเข้าถึงโลกออนไลน์ที่คอยอำนวยความสะดวก ทั้งส่วนตัวและธุรกิจ มนุษย์จึงมีชีวิตอยู่ในโลกแห่งการเร่งรีบกับหน้าที่การงานจึงตกเป็นเหยื่อต่อสภาวะการเปลี่ยนแปลงเหล่านั้นโดยไม่รู้ตัว เพราะขาดการพัฒนาปัญญาในการคิด วิเคราะห์ ตัดสินใจที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานทางปัญญาต่อการรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสของมนุษย์

พระธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ล้วนมุ่งเน้นการพัฒนาความรู้เพื่อสร้างปัญญาให้เป็นเครื่องมือสำคัญในทุกกระบวนการแห่งความเป็นไปของชีวิต นำพาชีวิตมุ่งสู่เป้าหมายสูงสุดตามคำสอนในพระพุทธศาสนานั้นคือ “พระนิพพาน” การตรัสรู้ธรรมด้วยปัญญาขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ทรงเป็นแบบอย่างและเป็นการประกาศศักยภาพอันยิ่งใหญ่ของมนุษย์ในการแสวงหาความรู้เพื่อพัฒนาปัญญาสูงสุดให้กับชีวิต ธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้

มีมากมาย แต่ทรงสั่งสอนในเรื่องความทุกข์และหลักธรรมสร้างปัญญาเพื่อความดับทุกข์ของชีวิตเท่านั้น ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ปัญญา โลกสมิ ปชโชโต” (ส.ส. (บาลี) 15/218/61, ส.ส. (ไทย) 15/80/85.) หมายถึง ปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก และพุทธโอวาทที่ทรงประกาศตลอด 45 ปีนั้น ย่อลงในปัจฉิมโอวาทเพียงบทเดียวคือ ความไม่ประมาท (ที.ม. (ไทย) 10/218/66.) ให้มีสติสัมปชัญญะ และมีปัญญาเฉลียวฉลาดในการดำเนินชีวิตอยู่ท่ามกลางโลกไร้พรหมแดนที่เปลี่ยนแปลงไม่เคยหยุดนิ่งแม้ชั่วขณะ

พระพุทธเจ้าสอนให้พิจารณาหรือเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆ ด้วยปัญญา และได้พยายามปรับเปลี่ยนแนวคิดที่เข้าข่ายถูกศกยภาพความเป็นมนุษย์ และย่ำยีคุณค่าความเป็นมนุษย์ให้เป็นไปในแนวทางที่ถูกต้องเหมาะสม จุดที่เน้นมากก็คือ ความเชื่อเชื่อมั่นในการพัฒนาตามศกยภาพความเป็นมนุษย์ คำว่า ศกยภาพ ดังกล่าว สื่อถึงสมรรถนะของมนุษย์ว่าทำอะไรเป็นหรือทำอะไรได้ การลงมือทำจึงเป็นสิ่งที่สื่อถึงศกยภาพของมนุษย์ และแน่นอนว่า สิ่งที่เป็นเกณฑ์ชี้วัดความมีศักดิ์ศรีของมนุษย์ได้ดีที่สุดก็คือ พฤติกรรมการกระทำ หรือกรรมดีหรือกรรมชั่ว ด้วยคุณสมบัติของปัญญาเปรียบได้กับแสงสว่างส่องทาง ชี้บอกทางให้แก่บุคคล (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2549) ซึ่งบุคคลควรได้รับการพัฒนาจนเกิดความรอบรู้ รู้ดีรู้ชั่ว รู้เหตุรู้ผล รู้คิดรู้พิจารณา รู้ตามความเป็นจริง (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2546) ผู้ที่บรรลุเป้าหมายในทางพระพุทธศาสนา ท่านเรียกว่า บุคคลที่พัฒนาตนแล้ว หรือมีตนอันพัฒนาแล้ว มีตนอันฝึกแล้ว (พระเทพเวที (ประยูรต์ ปยุตโต), 2531) ผู้มีปัญญาย่อมมีวิถีทางดำเนินชีวิตที่ดีที่ถูกต้อง เป็นผู้พร้อมจะรับฟังคำสั่งสอนแนะนำจากผู้อื่นเพราะผู้รู้ เป็นผู้ไม่โอ้อวด ไม่มีมายาและเป็นคนตรง (ที.ปา. (ไทย) 11/77/56.) ผู้มีปัญญาเปรียบดังผู้มีรัตนะ (ส.ส. (ไทย) 15/51/67.) เพราะปัญญามีคุณค่าที่ประเสริฐอย่างยิ่ง เปรียบเหมือนผู้มีทรัพย์อยู่ภายใน ที่ไม่มีผู้ใดสามารถขโมยหรือช่วงชิงไปได้

ปัญญา: ความหมายและความสำคัญ

ศกยภาพด้านความคิดหรือปัญญาของมนุษย์นั้นว่า เป็นศกยภาพที่ยิ่งใหญ่ของมนุษย์ที่ทำให้มนุษย์สามารถมีอำนาจเหนือสิ่งอื่นในโลกได้ เพราะแท้ที่จริงแล้ว ความคิด คือพลังงานสูงส่งที่สุดที่มนุษย์รู้จัก ด้วยพลังความคิดนี้เอง ที่ทำให้มนุษย์สามารถสละผลของความกลัวที่ตกทอดกันมาเป็นระยะชั่วอายุคนโดยอาศัย “ความเห็นชอบด้วยตนเอง” ซึ่งทำให้เราค้นพบว่า “ความกลัว” คือสาเหตุสำคัญที่สุดของความยากจน ความล้มเหลว และเคราะห์กรรม คนที่สามารถเอาชนะความกลัวได้จึงสามารถบรรลุความสำเร็จในอาชีพทั้งปวงแม้จะมีปัญหาอุปสรรคทั้งโลกขวางกั้นอยู่ก็ตาม (นโปเลียน ฮิลล์, 2541) ปัญญาจึงเป็นจุดเริ่มต้นของจิตวิญญาณ คำว่า “ปัญญา” คือความรู้ทั่ว ปรึกษาหยั่งรู้เหตุผล ความรู้เข้าใจชัดเจน ความรู้เข้าใจหยั่งแยกได้ในเหตุผล ดีชั่ว คุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ เป็นต้น และรู้ที่จะจัดแจง จัดสรร จัดการความรอบรู้ในกองสังขาร มอง

เห็นตามความเป็นจริงซึ่งสามารถสรุปความได้ว่า ปัญหาที่จะนับว่าเป็นความรู้อย่างทั่วถึงแท้จริงในพุทธศาสนา อย่างน้อยมี 4 นัยสำคัญที่ต้องรู้จักคือ (สุรพล ไกรสรารุฒิ, 2552)

1) ปัญหาที่เป็นองค์ความรู้ในเรื่องของเหตุและผลของสิ่งนั้นๆ ซึ่งในที่นี้หมายถึง รู้ถึงโครงสร้าง รู้ถึงองค์ประกอบ รู้ที่มาที่ไป รู้เหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

2) ปัญหาที่รู้ถึงคุณค่าและความหมายของสิ่งนั้นๆ ทั้งในส่วนที่เป็นคุณ-โทษ ประโยชน์-มิใช่ประโยชน์ ที่มีต่อชีวิตและสิ่งแวดล้อม

3) ปัญหาที่รู้จักเข้าไปทำหน้าที่ จัดแจง จัดสรร จัดการหรือเข้าไปทำหน้าที่และเกี่ยวข้องกับสิ่งนั้นๆ ได้อย่างถูกต้อง

4) ปัญหาที่รู้เท่าทันความเป็นจริงในกองสังขาร ซึ่งในที่นี้หมายถึง รู้เท่าทันในความเป็นไตรลักษณ์ (อนิจจัง, ทุกขัง, อนัตตา = ความเปลี่ยนแปลง, ความทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้, ความไม่ใช่ตัวตน) ของสิ่งต่างๆ ที่เป็นของปรุงแต่ง ซึ่งจะมีผลทำให้จิตมีความเป็นอิสระไม่มีความบีบคั้นและไม่เกิดความประมาท ไม่ยึดมั่นถือมั่นแม้ในความรู้ที่มีนั้น และพร้อมที่จะปรับปรุงความรู้ต่างๆ ให้ดีขึ้นก้าวหน้าขึ้นตลอดเวลา

ยกตัวอย่างเช่น การจะมีปัญญารอบรู้อย่างทั่วถึงในเรื่องของ “ยา” ชนิดหนึ่ง

ประการแรก จะต้องรู้จักเรื่องของ “ตัวยา” และ “กลไกการออกฤทธิ์” ของตัวยานั้นๆ ซึ่งในทางการแพทย์แผนปัจจุบันสามารถลงลึกถึงการรู้จัก “โครงสร้างทางเคมี” ตลอดจน “ปฏิกิริยาทางเคมี” ในระดับของโมเลกุล เมื่อเข้าสู่ระบบต่างๆ ของร่างกาย รวมถึงการรู้ในเรื่องปฏิกิริยาต่อกันของยาต่างๆ เมื่อใช้ร่วมกัน เป็นต้น

ประการที่สอง รู้ถึง “สรรพคุณ” ทั้งในส่วนที่เป็นคุณต่อการรักษาและส่วนที่อาจเกิดเป็นผลข้างเคียง หรือเป็นพิษต่อระบบของอวัยวะต่างๆ

ประการที่สาม รู้ถึงวิธีการสกัดหรือสังเคราะห์ ให้ได้มาซึ่งตัวยานั้นๆ ตลอดจนวิธีการปรุงให้อยู่ในรูปแบบที่จะนำไปใช้เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล เช่น ใช้ทา ใช้กิน หรือใช้ฉีด เป็นต้น นอกจากนี้ รู้ถึงขนาดของการใช้ยา รู้ถึงจังหวะเวลาในการใช้ เช่น รับประทานเฉพาะในตอนเช้า รับประทานก่อนหรือหลังอาหาร เป็นต้น

ประการสุดท้าย มีปัญญารู้เท่าทัน ไม่ประมาทและยึดมั่นต่อความรู้ต่างๆ ที่มีอยู่นั้น ว่าเป็นความรู้ที่ถูกต้องและสมบูรณ์แล้วแต่ยังจะคอยสังเกตและหมั่นปรับปรุงความรู้ต่างๆ ให้ถูกต้องและสมบูรณ์ยิ่งขึ้นๆ ตลอดเวลา และด้วยท่าทีแห่งการมีปัญญาเช่นที่ว่านี้ นอกจากจะช่วยให้มีพัฒนาการของตัวปัญญาเองอยู่ตลอดเวลาแล้ว ยังมีผลทำให้จิตของบุคคลมีความเป็นอิสระ ไม่มีความบีบคั้นใดๆ ในทุกเรื่องที่เกี่ยวข้อง

มนุษย์จึงต้องอาศัยปัญญาเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิต ให้ปราศจากความทุกข์มากที่สุด ให้สามารถอยู่รอดอย่างดีงาม มีความสุข (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2550) มี

ความเข้าใจในเหตุผล ดี ชั่ว รู้คิด รู้วินิจฉัย และรู้ที่จะจัดการ สิ่งใดเป็นประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2551) การเรียนรู้เป็นความหมายหนึ่งของการศึกษา ที่จะฝึกตัวเองพัฒนาชีวิตตนเอง ให้มีความสามารถที่จะเป็นอยู่ได้อย่างดี ซึ่งชีวิตของมนุษย์นั้นโดยปกติจะสัมพันธ์กับโลกใน 3 ด้าน (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2544) คือ (1) ด้านพฤติกรรม หมายถึง ความสัมพันธ์กับผู้อื่น เพื่อนมนุษย์สรรพสัตว์ด้วยตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ (2) ด้านจิตใจ หมายถึง ความสัมพันธ์ในการแสดงออกทางกายและวาจาของตนเองและผู้อื่น สุดท้ายทาง (3) ด้านปัญญา เป็นการแสดงออกทางด้านความเห็น ความเข้าใจ การพิจารณาในเหตุผล ซึ่งจะเห็นได้ว่า ความสัมพันธ์ทั้ง 3 ด้านนี้มีผลต่อเราทุกคนในการดำเนินชีวิต หากขาดปัญญาเสียแล้ว การเป็นอยู่ที่ต้องสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมที่มีองค์ประกอบ 3 ด้านก็อาจจะนำมาซึ่งความทุกข์ ไม่สามารถ ควบคุม สติ สัมปชัญญะและอารมณ์ได้ “ปัญญาจะเป็นตัวชี้ นำ บอกทาง ให้แสงสว่าง ขยายขอบเขต ปรับแก้จิตใจและพฤติกรรม และปลดปล่อยให้หลุดพ้นจากปัญหาหรือทุกข์” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2549) เมื่อปัญญาถูกพัฒนาขึ้นจนเห็นแจ้งตามความเป็นจริงของสรรพสิ่งทั้งปวง (ขั้นบรรลुरुธรรม) จนสามารถคลายจากความยึดมั่นถือมั่นในรูปร่างกายจิตใจนี้ได้ อย่างแท้จริงแล้ว ย่อมเข้าถึงความสุขสงบสันติ เป็นอิสระจากเครื่องพันธนาการทั้งปวงของโลก จะเข้าถึงความสุขสงบอย่างแท้จริง ด้วยการฝึกอบรมปัญญาให้พัฒนาขึ้นตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา

ไตรสิกขา: การพัฒนาปัญญาตามหลักพุทธศาสตร์

เมื่อเข้าใจความสำคัญของปัญญาเป็นอย่างไร ความหมายของปัญญาคืออะไรแล้ว ต่อไปจะนำเสนอการพัฒนาปัญญาตามหลักพุทธศาสตร์ว่า มีหลักการแนวความคิดและมีแนวทางอย่างไร

คำว่า “พัฒนา” ซึ่งหมายถึง ทำให้เจริญ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546) สำหรับ การพัฒนาปัญญา คือ การทำให้ความรู้ทั่ว ความรู้เข้าใจชัดเจนในกิริยาที่รู้ชัด และปริชาหยั่งรู้ชัดสามารถเจริญยิ่งขึ้นไป การทำให้ความรู้หรือกิริยาดังกล่าว สามารถเจริญยิ่งขึ้นไปนั้นจะสามารถจำแนกเห็นถึงเหตุผล สิ่งใดดีสิ่งใดไม่ดี และสิ่งนั้นๆ มีคุณหรือโทษ ประโยชน์หรือมิใช่ประโยชน์ เป็นต้น ให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น และยังสามารถที่จะจัดสรร และจัดการสิ่งต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นโดยลำดับ ทั้งในระดับการดำรงชีพ จนถึงระดับสูงสุดที่มุ่งการพ้นทุกข์อย่างยั่งยืน การพัฒนาปัญญา จึงเป็นฝึกอบรมพัฒนาปัญญา ให้เจริญองกวมจนเกิดความรู้แจ้งชัดตามความเป็นจริง รู้เท่าทัน เห็นแจ้งโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลดปล่อยพ้นจากทุกข์ มีชีวิตเป็นอยู่ แก้ไขปัญหาและทำการทั้งหลายด้วยปัญญาที่รู้ถึงเหตุปัจจัย

ไตรสิกขา หมายถึง การพัฒนาปัญญาให้ดำเนินชีวิตดีงามถูกต้อง ทำให้มีวิถีชีวิตที่เป็นมรรค เป็นทางดำเนินชีวิตหรือวิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงามของมนุษย์ ต้องเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตนเองมี 3 กระบวนการคือ ศีล สมาธิ และปัญญา โดยเริ่มจากการรักษาศีล เพื่อขัดเกลาพฤติกรรมและการดำเนินชีวิตของตนเองให้บริสุทธิ์ คือ 1) ศีล ได้แก่ การเว้นชั่ว ประพฤติดี ปฏิบัติเพื่อความปกติสงบเรียบร้อยไม่ทำให้ตนและผู้อื่นเดือดร้อน ข้อปฏิบัติเหล่านี้เรียกว่า **ศีลสิกขา** แปลว่า สิ่งที่ควรศึกษาอบรม เป็นขั้นศีล 2) สมาธิ ได้แก่ การฝึกฝนหรือ อบรมจิตใจให้เหมาะสม ตั้งมั่นในลักษณะที่พร้อมจะปฏิบัติงานคือ พิจารณาความเป็นจริง เพื่อเป็นพื้นฐานของการเจริญปัญญา การฝึกบังคับจิตใจให้ตั้งมั่นโดยระลึกทั่วทั้งพร้อม จึงเรียกว่า **สมาธิสิกขา** และ 3) ปัญญา ได้แก่ การฝึกฝนอบรมพิจารณาสิ่งทั้งปวงให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องตามความเป็นจริง หมายถึง การฝึกฝนอบรมจนเกิดความรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งทั้งปวง ถึงกับเกิดความสลัดลงเอยเบื้องหน่ายในสิ่งที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตาได้จริงๆ จึงเรียกว่า **ปัญญาสิกขา**

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆสจารย์กล่าวถึงวิธีการพัฒนาปัญญาไว้อย่างเป็นขั้นตอนตามระบบของไตรสิกขา โดยเริ่มจากศีล สมาธิ และปัญญา ต่อเนื่องกันไป ดังนี้

1. **ศีล** เป็นหลักจริยธรรมที่สำคัญของคนในสังคม เป็นการควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์เบื้องต้นทั้งพฤติกรรมทางกายและ วาจาได้ทุกอย่าง การกระทำต่างๆ ทางกายและวาจาพร้อมทั้งการสำรวมระมัดระวังทางด้านจิตใจก็ชื่อว่า ศีล (ช.ป. (ไทย) 31/39/60.)

โดยหลักศีล ในความหมายนี้ก็เป็นเพียงการรักษากายวาจาให้มีความปกติอยู่ในระดับที่ไม่เบียดเบียนคนอื่นไว้เท่านั้น อีกทั้งการปฏิบัติเกี่ยวกับระเบียบการเป็นอยู่ทางภายนอก การพัฒนากายวาจาให้เป็นกาย วาจาที่น่าดู ให้เป็นเรียบร้อยดีงามและปกติสุขนี้ท่านพุทธทาสภิกขุเรียกว่าเป็น ศีล (พุทธทาสภิกขุ, 2525) เพราะศีลใน ความหมายนี้จะทำให้มีจิตที่เป็นสมาธิได้ง่าย และจะส่งผลต่อการพัฒนาปัญญาไปด้วย

สรุปว่า ศีล หมายถึงบพฝึกหัดหรือข้อปฏิบัติ สำหรับฝึกหัดกายและวาจาให้เรียบร้อย อันจะส่งผลต่อการพัฒนาทางด้านจิตใจและปัญญาต่อไป ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆสจารย์จึงได้ยกศีลขึ้นมากล่าวล่อนโดยกล่าวว่า “บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยศีล มีปัญญา มีจิตตั้งมั่นดีแล้ว มีความเพียรอันปรารถแล้ว มีตนอันสงบแล้วในกาลทุกเมื่อ ย่อมข้ามห้วงน้ำอันข้ามแสนยากได้” (พระพุทธโฆสเถระ, 2547) ศีลจึง เป็นพื้นฐานของคุณธรรมทั้งปวงที่จะเกิดขึ้นตามมา ดังจะเห็นได้จากการที่มีพิธีสมานศีลเป็น เบื้องต้นในการบำเพ็ญกุศลต่างๆ ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการเตรียม กาย วาจาและใจ ให้สะอาด สว่างและ สงบ เพื่อรองรับความดีต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นในการบำเพ็ญกุศลนั้นๆ อานิสงส์ของศีลที่บุคคลรักษาดีแล้วย่อมส่งผลต่อการพัฒนาจิตใจและสติปัญญาของ ตนเป็นอย่างดี คนที่ไม่มีศีลหรือไม่รักษาศีล ย่อมมีจิตใจที่ไม่มั่นคงเพราะหวาดระแวงกลัว ต่อความผิดต่างๆ ที่ตนได้กระทำไว้ แต่เมื่อมีศีลแล้วก็ไม่มีความเดือดร้อนทางจิตใจเป็นต้น ที่เรียกว่า วิปฏิสาร

ซึ่งพระพุทธโฆษาจารย์ได้ยกพระพุทธพจน์มากล่าวไว้ว่า “ดูก่อนอานนท์ กุศลศีล มีความไม่เดือดร้อนเป็นผล มีความไม่เดือดร้อนเป็นอานิสงส์แล” (อง.ทสก. (ไทย) 24/1/2.) แต่กลับมีความเข้มแข็งและร่า เริงใจแทน เพราะระลึกถึงศีลที่ตนรักษาไว้ดีแล้ว จึงทำให้การพัฒนาจิตใจเป็นไปอย่างได้ผลดีพร้อม กับเป็นฐานต่อการพัฒนาปัญญาต่อไป

2. สมาธิ เป็นลำดับขั้นที่สองของการพัฒนาปัญญาตามแนวไตรสิกขา เมื่อผ่านกระบวนการของศีลแล้ว ก็จะทำให้เกิดสมาธิที่เป็นปัจจัยต่อการพัฒนาปัญญาในที่สุด เนื่องจากสมาธิเป็นฐานให้ปัญญาเกิดขึ้นเร็ว เพราะเป็นตัวกรองข้อมูลหรือปัจจัยนำเข้าต่างๆ ได้ดี แล้วจึงตกลงยอมรับเอาข้อมูลข่าวสารนั้นมาตกผลึกเป็นความรู้เข้าใจที่ถูกต้องของตน

“สมาธิ” คือความมีใจตั้งมั่น, ความตั้งมั่นแห่งจิต, การทำให้ใจสงบ แน่วแน่ ไม่ฟุ้งซ่าน, การมีจิตกำหนดแน่วแน่อยู่อะไรสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยเฉพาะ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546) พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕ ได้ให้ความหมายคำว่า สมาธิไว้ว่า “ความตั้งมั่นแห่งจิต; ความสำรวมใจแน่วแน่ เพื่อเพ่งเล็งในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดยพิจารณาอย่างเคร่งเครียด เพื่อให้เกิดปัญญาเห็น แจ่มในสิ่งนั้น” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525, 2525) พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ให้ความหมายและอธิบายคำว่า สมาธิไว้ว่า “สมาธิ แปลว่า ความตั้งมั่นแห่งจิต หรือภาวะที่จิตตั้งมั่นต่อสิ่งที่กำหนด คำจำกัดความของสมาธิ ที่พบเสมอคือ จิตตัสเสกัคคตา หรือ เรียกสั้นๆ ว่า เอกัคคตา ซึ่งแปลว่า ภาวะจิตที่มีอารมณ์เป็นหนึ่ง ไม่ฟุ้งซ่านหรือส่ายไป” (พระราชมุนี (ป.อ. ปยุตฺโต), 2518) พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตวณฺโณ) แปลคำว่าสมาธิไว้ว่า “การตั้งมั่น” หมายถึง ความตั้งมั่นแห่งความที่จิตมั่นคงไม่หวั่นไหว เสมือนเสาเรือนที่ปักลงม่น ย่อมรับน้ำหนักได้ดี ไม่โยกคลอน ฉันทะ จิตที่ตั้งมั่นคงด้วยกำลังสมาธิที่ฉันทนั้น ย่อมไม่วกแวก หวั่นไหว แม้จะมีอารมณ์จากภายนอกมากกระทบก็รักษาปกติภาพไว้ได้ (พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตวณฺโณ), 2549) ในกระบวนการของไตรสิกขา สมาธิมีส่วนสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นแกนนำในการพัฒนาปัญญาให้ถูกต้อง หลังจากมีศีลเป็นบาท ฐานให้เกิดสมาธิแล้ว สมาธิก็จะเป็นบาทฐาน และตัวนำให้เกิดปัญญาไปพร้อมๆ กันทั้งสามอย่างคือ ศีล สมาธิและปัญญา เป็นการพัฒนาของมนุษย์ทั้งสามด้าน ไปตามลำดับ

การเจริญสมาธิ จึงมีอานิสงส์และประโยชน์มาก แต่รวมใจความแล้วก็เพื่อเป็น การพัฒนาจิตใจและเป็นบาทฐานต่อการพัฒนาปัญญาให้แจ่มชัดและรู้เห็นตามเป็นจริง และสามารถกำจัด อวิชชา ตัณหาและกิเลสต่างๆ ได้ทั้งหมดแล้วหลุดพ้นจากทุกข์มีความสุขจากการรู้สิ่งทั้งปวงตามความเป็นจริงได้อย่างแท้จริง

3. ปัญญา เป็นคำที่สำคัญอย่างยิ่งในชีวิตของมนุษย์ทุกคน โดยเฉพาะทางพระพุทธศาสนาถือว่า ปัญญาเป็นหัวใจของศาสนา ดังจะเห็นได้จากคัมภีร์ต่างๆ ที่กล่าวถึงปัญญาไว้มากมาย และคำสอนทางพระพุทธศาสนาก็นำไปตั้งปัญญาเป็นหลัก รวมทั้งปัญญาที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิ-

มรรค โดยกล่าวรวมถึงปัญญาในพระไตรปิฎก อรรถกถา และคัมภีร์ต่างๆ ไว้ด้วยเช่นกัน ทั้งนี้ก็เพื่อให้การศึกษาปัญญาในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้ชัดเจนและ กระจำงแจ่งยิ่งขึ้น เพราะได้เทียบเคียงกับพระไตรปิฎกและคัมภีร์อื่นๆ อีกทอดหนึ่ง

ปัญญา แปลว่า ความรอบรู้ในสิ่งที่ควรรู้ คนเราทุกคนต้องอาศัยปัญญาเป็นเสมือนแสงสว่าง ส่องนำทางในการดำเนินชีวิต คือ ทุกคนที่เกิดมาในโลกนี้เบื้องต้นจะมีพื้นฐานทางปัญญามาแต่กำเนิดที่เรียกว่า **สชาติกปัญญา** คือมีปัญญาพร้อมกับการเกิด เป็นปัญญาที่มีอยู่ในระดับปานกลางไม่แก่กล้า บางคนที่มีสชาติกปัญญาน้อย ที่เรียกว่า คนปัญญาอ่อน สำหรับคนที่เกิดมาโดยปกติทั่วๆ ไปจึงมีปัญหาติดตัวมาทุกคนแต่จะมากน้อยก็ขึ้นอยู่กับกรรม อบรมมา แต่อย่างไรก็ตาม ปัญญาเป็นสิ่งสำคัญที่สุดสำหรับการศึกษาตามระบบไตรสิกขา ดังความหมายของปัญญาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก อรรถกถา และคัมภีร์อื่นๆ จึงเป็นเรื่องที่ควรนำมากล่าวไว้ในที่นี้ เพื่อเป็นแนวทางแห่งการศึกษาความหมายของปัญญาในคัมภีร์วิสุทธิมรรคให้กว้างขวางและลุ่มลึกต่อไป

ประเภทของปัญญามีการจำแนกอย่างพิสดารโดยเฉพาะปัญญาในคัมภีร์วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆสจารย์ ได้แบ่งออกเป็นหมวดๆ ตั้งแต่ 1 จนถึง 4 หมวดด้วยกัน ทั้งนี้ก็เพื่อให้ผู้ศึกษาได้เข้าใจในส่วนภาคปฏิบัติของปัญญาว่า ที่จริงแล้วสามารถจัดปัญญาได้หลายประเภท เพื่อง่ายต่อการนำไปใช้กับสถานการณ์ที่แตกต่างกันไปได้อย่างเหมาะสม แต่ถ้าจะกล่าว โดยจำเพาะแล้วปัญญาก็มีประเภทเดียวเท่านั้นคือ การแทงตลอดสภาวะธรรม แต่ผู้วิจัยขอแยกกล่าวไว้ในที่นี้เพียง 2 กลุ่ม ใหญ่ๆ เท่านั้น คือ ปัญญา 2 ประเภท ได้แก่ โลกียปัญญากับโลกุตตรปัญญา และปัญญา 3 ประเภท ได้แก่ จินตามยปัญญา สุตมยปัญญาและภาวนามยปัญญา ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังนี้

(1) โลกียปัญญา คือ ปัญญาที่ประกอบด้วยโลกียมรรค ได้แก่ ปัญญาที่เกิดจากการฝึกฝนอบรมตามระบบไตรสิกขาและสมถกรรมฐาน แต่ยังไม่สามารถที่จะบรรลุวิริยสังัจจนทำลายอวิชชา และกำจัดกิเลสให้หมดไปได้ เป็นเพียงการใช้ปัญญาระงับกิเลสให้สงบกดทับไว้เท่านั้น

(2) โลกุตตรปัญญา คือ ปัญญาที่ประกอบด้วยโลกุตรมรรค ปัญญาขั้นนี้นับว่าเป็นปัญญาที่สูงที่สุด ที่เป็นจุดมุ่งหมายของการพัฒนาตน การพัฒนาตนตามระบบไตรสิกขา ก็เพื่อให้บรรลุถึงปัญญาที่เป็นโลกุตระเป็นความรู้แจ้งสภาวะทั้งปวง สามารถทำลายกิเลสตัณหาให้สิ้นไปได้แล้วอยู่เหนือปัญหาและความทุกข์

ในการพัฒนาปัญญาจนถึงระดับโลกุตตรนั้น ต้องอาศัยปัจจัยสำคัญตัวหนึ่งที่เป็นบ่อเกิดแห่งกุศลธรรมทั้งปวงคือ “สัมมาทิฐิ” (อง.ทสก (ไทย) 24/121/254.) เป็นปัจจัยสำคัญตัวหนึ่งที่พัฒนาปัญญาจนถึงระดับโลกุตระ ที่จะทำให้เกิดความพ้นทุกข์ทั้งปวง ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า “บุคคลจะล่วงพ้นทุกข์ได้เพราะสมาธานสัมมาทิฐิ” (อง.จตุกก (ไทย) 21/49/68.)

พระสารีบุตรเถระกล่าวไว้ว่า เหตุปัจจัยที่ช่วยส่งเสริมให้สัมมาทิฐิเกิดขึ้นอย่างสมบูรณ์

มี 2 ประการ (อง. ต.ก. (ไทย) 20/371/110.) คือ

(1) ปัจจัยภายนอก คือ โปรโตไซส (ม.ม.อ. (บาลี) 2/452/254.) ได้แก่ การรับฟังข้อมูล เหตุผลจากผู้อื่น เป็นการกระตุ้นชักจูงจากภายนอก โดยเฉพาะการได้ฟังธรรมจากกัลยาณมิตร เป็นวิธีทางแห่งการเพิ่มพูนศรัทธาให้ตั้งมั่น เป็นวิธีในการเพิ่มพูนศรัทธา

(2) ปัจจัยภายใน คือ โยนิโสมนสิการ ได้แก่ การทำไว้ในใจโดยแยบคายเป็นการพิจารณา เหตุและสภาวะความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันของอารมณ์ที่เกิดขึ้นเป็นวิธีทางในการพัฒนาปัญญา

ส่วนปัญญาที่ถูกพัฒนาด้วยการศึกษาเล่าเรียนคือ การฟัง การอ่าน การคิดวิเคราะห์และการสังเคราะห์ทดลองปฏิบัติจริงมี 3 ประเภท ดังนี้

(1) จินตามยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการที่ไม่ได้ฟังจากคนอื่น แต่เกิดจากการคิด การค้นคว้า วิจัย วิเคราะห์ วิจาร์ณและทดลองปฏิบัติ จนรู้เข้าใจและเห็นผลด้วยตนเอง หรือเป็น ความรู้ที่เกิดจากข้อมูลที่รับมาจากสุตมยปัญญาอีกทอดหนึ่งคือ เป็นความรู้ที่เกิดขึ้น ภายใน ความคิดของตนเอง โดยอาศัยฐานข้อมูลอื่นเป็นปัจจัยบ้าง เพื่อให้เป็นแนวทางในการคิด วิเคราะห์ จึงทำให้คิดได้ คิดเป็นและคิดถูกวิธี ความรู้ที่ถูกต้องจึงเกิดขึ้นภายในความคิดของตนได้

(2) สุตมยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการฟังจากผู้อื่น การอ่านหนังสือ การสังเกต และการเล่าเรียนศึกษา จากแหล่งข้อมูลภายนอกทั้งหมด ปัญญาขั้นนี้เป็นการรับข้อมูล ภายนอกเข้าสู่ ภายใน โดยอาศัยกัลยาณมิตรที่สมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติที่ดี หรือได้จาก ครู อาจารย์ ตำรา และ สื่อการเรียนการสอนต่างๆ สำหรับคนทั่วไปเป็นการรับฟังข้อรู้ต่างๆ เพื่อเป็นฐานความรู้ในการ คิดพิจารณาในขั้นของจินตามยปัญญาต่อไป

(3) ภาวนามยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการเข้ามานสมาบัติทุกอย่าง หรือการลงมือ ทดลองปฏิบัติจนทำให้รู้เห็นประจักษ์ด้วยตนเอง ปัญญาขั้นนี้เป็นการรวบรวมเอาข้อมูลกับ ความคิด ที่ผ่านการคิดพิจารณาไตร่ตรองมาแล้วเป็นอย่างดี ให้เป็นการสังเคราะห์เข้าด้วยกันจน ทำให้เห็นผล ประจักษ์ที่สามารถปฏิบัติได้จริงและเป็นประโยชน์ ซึ่งตามความหมายของภาวนา ก็แปลว่า ทำให้มี ทำให้เกิดสิ่งใหม่ๆ ขึ้นมาหรือเป็นการคิดสร้างสรรค์ที่ทำให้เกิดสิ่งใหม่ๆ ขึ้น

ปัญญาทั้ง 3 ประเภทนี้ ถ้ากล่าวโดยทั่วไปแล้วก็เป็นผลจากการ พัฒนาปัญญาที่เป็น ขั้นตอนตามลำดับคือ ปัญญาขั้นการพัฒนาเบื้องต้นด้วยการฟัง เล่าเรียนศึกษา คบหากัลยาณมิตร สอบถามครูอาจารย์แล้วพัฒนาความรู้ของตนให้เกิดมีขึ้น ปัญญาขั้นนี้จึงเป็นสุตมยปัญญา ส่วน ปัญญาที่เกิดขึ้น จากการพัฒนาระบบความคิดของตนให้เป็นระบบคิดถูกวิธีและคิดอย่างสวหา เหตุผลตลอดสายได้ดีเป็นต้น จัดเป็นจินตามยปัญญา และการพัฒนาขั้นสุดท้ายเป็นการพัฒนาตน ขั้นลงมือปฏิบัติการในภาคสนามแล้วจึงรู้โดยประจักษ์ด้วยตนเองอย่างปลอดโปร่ง โล่งใจ จนหมด ความลังเลสงสัยอีกต่อไป

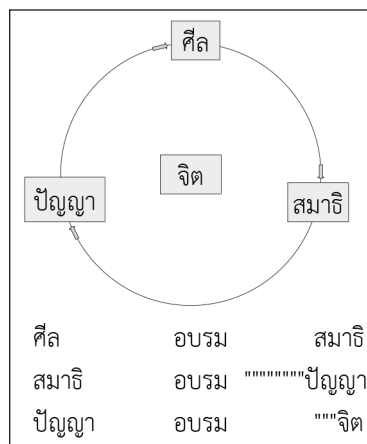
ผู้วิจัยเห็นว่า ประเภทของปัญญาที่ได้จำแนกไว้หลายประเภทนั้น เป็นการแยกย่อย ระบบ

ความรู้ของคนที่พัฒนามาแตกต่างกัน คนบางคนอาจจะถนัดบางเรื่อง หรือมีจริต ที่ไม่เหมือนกัน ดังนั้น ปัญญาที่ถูกพัฒนามาจึงมีความแตกต่างในรายละเอียดบ้าง แต่จุดมุ่งหมาย สุดท้ายเป็น อย่างเดียวกันคือ ทำลายอวิชชา กำจัดทุกข์อยู่เหนือปัญหา พาตนให้เป็นอิสระมีความสุขสมบูรณ์ใน ตน แล้วทำตนให้เป็นที่ยิ่งของคนอื่นต่อไปได้

ความสัมพันธ์ระหว่างปัญญากับศีลและสมาธิ

ไตรสิกขาคือข้อที่จะต้องศึกษาหรือ ข้อที่จะต้องปฏิบัติมี 3 อย่าง ได้แก่ อธิศีลสิกขา หมายถึงศีล อธิจิตตสิกขา หมายถึงสมาธิ และอธิปัญญาสิกขา หมายถึงปัญญา รวมเรียกว่า ไตรสิกขา เป็นระบบการฝึกอบรมจากภายนอกเข้าไปหาภายใน จากส่วนที่หยาบเข้าไปหาส่วนที่ละเอียด และจากส่วนที่ง่ายกว่าเข้าไปหาส่วนที่ยากและลึกซึ้งกว่า ซึ่งสิกขาทั้ง 3 นี้จะต้องมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน โดยวิธีการพัฒนาปัญญาที่เป็นพื้นฐานนั้นบุคคลต้องรักษาศีลให้บริบูรณ์เป็นเบื้องต้นเสียก่อนเพื่อเป็นอุปกัมมัฏฐานหรือบาทฐานแห่งสมาธิ ต่อจากนั้น จึงจะสามารถเจริญสมาธิได้เป็นอย่างดี เมื่อสมาธิแน่นแล้วต่อจากนั้น ก็จะมีความสามารถในการพัฒนาปัญญาได้อย่างเต็มที่ เพราะมีฐานในการพัฒนาที่มั่นคงและแน่น

ปัญญานี้ยังจะย้อนกลับไปเป็นตัวคอยกำกับศีลและสมาธิ ให้ดำเนินไปตามกระบวนการของไตรสิกขาอย่างถูกต้อง เมื่อกระบวนการดำเนินไปอย่างถูกต้องต่อเนื่องเรื่อยๆ อย่างนี้ ก็จะทำให้จิตใจได้รับการฝึกฝนอบรมยกระดับจิตใจขึ้นไปเรื่อยๆ ตามขั้นตอนการพัฒนาจิตใจคือ จากระดับจิตใจของปุถุชน ถึงกัลยาณชนและอริยชนในระดับต่างๆ จนในที่สุดมีความสุข สงบและรู้เท่าทันสภาวะต่างๆ ตามเป็นจริงได้ พร้อมกับมีอิสระหลุดพ้นจากปัญหาอุปสรรคที่เป็นเครื่องขัดขวางการพัฒนาตนจนสามารถก้าวพ้นทุกข์ได้ กระบวนการฝึกฝนอบรมจิตใจด้วยระบบไตรสิกขานี้ ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 ความสัมพันธ์ของศีล-สมาธิ-ปัญญา (พรทิพา กุฎมพินานนท์, 2548)

ศีล สมาธิ และปัญญา จึงเป็นความต่อเนื่องกันของวิธีการพัฒนาปัญญาในระบบไตรสิกขา ที่ต่างก็เป็นปัจจัยเกื้อหนุนกันไปตลอดสาย ไม่สามารถที่จะขาดส่วนใดส่วนหนึ่งไปได้ เป็นเหมือน ก้อนเส้า 3 ก้อนที่คอยสนับสนุนซึ่งกันและกันไปตลอด ดังนั้น ศีล สมาธิและปัญญาจึง ต่างเป็นฐาน ให้กันและกันซึ่งมีพระพุทธพจน์ว่า

“ศีลมีลักษณะอย่างนี้สมาธิมีลักษณะอย่างนี้ปัญญามีลักษณะอย่างนี้ สมาธิอัน บุคคลอบรม โดยมีศีลเป็นฐาน ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก ปัญญาอันบุคคลอบรมโดย มีสมาธิเป็นฐาน ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก จิตอันบุคคลอบรมโดยมีปัญญาเป็นฐาน ย่อมหลุดพ้นโดยชอบ จากอาสวะทั้งหลาย คือ กามาสวะ ภวาสวะ และอวิชชาสวะ”

(ที.ม. (ไทย) 10/142/89.)

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างปัญญากับศีลและสมาธิ ได้แก่ ปัญญากับศีลและปัญญากับสมาธิ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ปัญญากับศีล เป็นข้อธรรมที่หนุนนำซึ่งกันและกันให้เกิดขึ้นได้ คนจะมีปัญญาที่สมบูรณ์ ได้ก็เพราะมีศีลเป็นพื้นฐานก่อน พอมีปัญญาแล้วศีลก็มีโดยนัยตัวของมันเอง อย่างไรก็ตาม ศีลนั้นว่ามีความสำคัญอย่างมาก เพราะเป็นปัจจัยในการพัฒนาปัญญาโดยตรง การพัฒนาปัญญา จึงขาดศีลไม่ได้ ศีลทำให้ผู้พัฒนาปัญญามีการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องสอดคล้องกับความเป็นจริง เป็นคุณสมบัติเบื้องต้นของผู้มีการศึกษา ผู้ที่จะสามารถเรียนรู้เรื่องต่างๆ ได้ดีก็ต้องอาศัยศีลเป็นฐาน โดยเฉพาะนักศึกษาที่มีหน้าที่ในการเรียนรู้ฝึกหัดพัฒนาตนทุกด้าน จำเป็นต้องมีศีลประกอบอยู่เสมอ จึงจะสามารถประสบความสำเร็จได้ และโดยเฉพาะบุคคลผู้ปฏิบัติธรรมอย่างยิ่งยวดเพื่อต้องการบรรลุวิชชา 3 ยิ่งจำต้องรักษาศีลให้บริสุทธิ์มากที่สุด ซึ่งพระพุทธโฆสจารย์ได้ ยกพระพุทธพจน์ มากกล่าวอ้างไว้ว่า “อุปนิสัยแห่งความเป็นผู้มีวิชชา 3 ทรงประกาศด้วยศีล เพราะโยคีบุคคลอาศัย ศีลสมบัติแล้วจึงจะบรรลุวิชชา ๓ อื่นจากศีลสมบัติแล้วหาบรรลุได้ไม่” ศีลโดยปกติจึงเป็นฐานเบื้องต้นของการเจริญสมาธิและปัญญาเพื่อให้มั่นคงและสมบูรณ์

ปัญญากับศีล จึงมีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงยึดซึ่งกันและกันไปตลอดสายของ การพัฒนาปัญญา เพราะเป็นกระบวนการของการศึกษาในระบบไตรสิกขา ซึ่งจะต้องมีการพัฒนา หลักศีลหลักสมาธิ และหลักปัญญาไปพร้อมๆ กัน การพัฒนาปัญญาจึงจะสมบูรณ์ ถ้าขาดการบูรณาการทั้ง 3 หลักเข้าด้วยกันแล้ว การพัฒนาปัญญาก็จะเกิดความไม่สมดุลทางด้านความรู้ กับความประพฤติขึ้น ดังนั้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพยายามบูรณาการระบบไตรสิกขา ให้สมดุลกับการพัฒนาคนให้ได้ จึงจะทำให้ได้รับการพัฒนาอย่างถูกต้อง และบรรลุวัตถุประสงค์ตามที่ตั้งไว้

2. ปัญญากับสมาธิ สมาธิที่เกิดมาจากผู้ที่มีศีลบริสุทธิ์ย่อมเป็นเหตุปัจจัยที่สำคัญต่อการพัฒนาปัญญาตามระบบไตรสิกขา ผู้ที่มีสมาธิตั้งมั่นย่อมสามารถที่จะเรียนรู้เรื่องต่างๆ ได้เป็น

อย่างดี เพราะสมาธิเป็นฝ่ายจะให้รู้แจ้งสังขารด้วยอำนาจความเป็นไปแห่งสัญญาและมนสิการที่พร้อมด้วยนิพพิทา คือ ความคลายกำหนัด ดังที่พระพุทธโฆสจารย์กล่าวไว้ว่า “ที่ชื่อว่า นิพเพธภาคิยสมาธิ สมาธิเป็นไปใน ส่วนแห่งอันแทงทะลุสังขาร ด้วยอำนาจความใส่ใจในสัญญาอันประกอบด้วยนิพพิทาญาณ และความเร่งเร้า” ซึ่งเป็นปัจจัยแห่งปัญญาที่จะรู้แจ้งแทงตลอดได้ การพัฒนาปัญญาจะได้ผลมากน้อย เพียงไรย่อมขึ้นอยู่กับสภาพจิตใจเป็นที่ตั้ง เพราะสมาธิถือว่าเป็นฐานแห่งปัญญาที่จะต้องอบรมให้มั่นคงอยู่ตลอดเวลา และปัญญายังเป็นปัจจัยเกื้อหนุนสมาธิด้วย อย่างในขณะเล่าเรียนถ้าใจฟุ้งซ่าน ก็จะไม่สามารถที่จะกำหนดเนื้อหาวิชาที่เรียนได้ แม้ว่าจะได้ยินได้ฟังอยู่ใกล้ๆ แต่ใจไม่ได้มุ่งตรงต่อการเรียน การฟังนั้นก็เป็นที่ได้ยินแบบผ่านไปเท่านั้น

ปัญญากับสมาธิที่นับเนื่องในระบบไตรสิกขา มีความสำคัญต่อกันอย่างแยกไม่ออก สมาธิเป็นปัจจัยที่จะทำให้ปัญญาเจริญยิ่งขึ้นไปอย่างมั่นคงและมีประสิทธิภาพ ส่วนปัญญาก็จะเป็นปัจจัยสนับสนุนให้สมาธิได้แน่วแน่และถูกต้องเป็นสัมมาสมาธิอย่างสมบูรณ์ดังที่ พระพุทธโฆสจารย์กล่าวไว้ว่า “ก็แหละอันโยคีบุคคลนั้นพึงตั้งตนไว้ในศีลแล้วพึงเจริญสมณะและวิปัสสนา ซึ่งตรัสไว้ด้วยสามารถแห่งจิตและปัญญา โดยกระทำติดต่อกันไปด้วยสามารถแห่งความเพียร ที่ตรัสไว้แล้วในบทว่า ผู้มีความเพียร มีปัญญาเป็นเครื่องบริหาร และโดยกระทำความรู้แจ้งชัดด้วยสามารถแห่งปัญญานั้นเถิด” ฉะนั้น เมื่อบุคคลเริ่มต้นการศึกษาเพื่อพัฒนาปัญญา จึงต้องพัฒนาไปพร้อมๆ กัน โดยใช้แนวทางอันประเสริฐคือ มรรคมืองค์แปดประการ ซึ่งย่อลงในไตรสิกขา 3 การพัฒนาปัญญา จึงจะสมบูรณ์เพราะมีศีล สมาธิ เป็นพื้นฐานที่มั่นคงตลอดไป

บทสรุป

การพัฒนาปัญญามีเป้าหมายเพื่อประโยชน์สุขทั้งต่อตนเอง ต่อผู้อื่นในสังคมส่วนรวม โดยมีลักษณะของการพึ่งพาซึ่งกันและกัน เมื่อฝึกฝนทำให้มนุษย์เห็นแก่ตัวน้อยลง ผู้ฝึกตนจะมีความระวังในเรื่องศีลไม่คิดเบียดเบียนผู้อื่น ทำให้สภาพสังคมน่าอยู่มีความปลอดภัย มีคุณภาพชีวิตที่ดี ไม่ตกเป็นทาสของวัตถุจนเกินไป หลักไตรสิกขา สามารถพัฒนาให้เกิดปัญญาได้คือ การเห็นแจ้งในสรรพสิ่ง กำจัดกิเลสและอวิชชา พร้อมทั้งใช้ปัญญาเป็นแสงสว่างในการดำเนินชีวิต หากบุคคลใดสามารถฝึกตนตามลำดับที่พระพุทธองค์ทรงชี้ทางบอกเอาไว้โดยอาศัยความเพียรไม่ย่อท้อเช่นเดียวกับพระพุทธองค์ ก็สามารถพัฒนาตนเองไปสู่จุดหมายสูงสุดได้เช่นเดียวกัน

บรรณานุกรม

- นโปเลียน ฮิลล์. (2541). *ปรัชญาชีวิต: ศาสตร์แห่งความสำเร็จ เล่ม 1*. ปราชญ์อาสา แพล. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร: สายส่งศึกคิด.
- พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์.
- พรทิพา กุญชรพินานนท์. (2548). *การศึกษาวเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนาและการพัฒนาคน*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2531). *พัฒนาตน*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช, ป.ธ.9, ราชบัณฑิต). (2548). *พจนานุกรมเพื่อการศึกษาศาสนา ชุคควัด*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลียงเชียง.
- พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ, ป.ธ.9). (2546). *มรรค ผล นิพพาน*. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2547). *การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกินอยู่เป็น*. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงศึกษาธิการ.
- _____. (2546). *การสร้างสรรคปัญหาเพื่ออนาคตของมนุษยชาติ*. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.
- _____. (2539). *ธรรมกับการพัฒนาชีวิต*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.
- _____. (2543). *พุทธธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2544). *พุทธธรรม (ฉบับเดิม)*, พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด.
- _____. (2546). *พุทธธรรม: ฉบับปรับปรุงและขยายความ*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
- พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ). (2549). *การพัฒนาจิต*. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค บุ๊คส์.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2547). *แก่นแท้ของพระพุทธศาสนาแก่นธรรมเพื่อชีวิต*. กรุงเทพมหานคร: สื่อตะวัน.
- _____. *คู่มือมนุษย์และธรรมนุญชีวิต*. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ. 2546.
- _____. (2546). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2547). *คู่มือชีวิต*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์สวย จำกัด.
- _____. (2549). *ชีวิตที่สมบูรณ์*. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: ระฆังทอง.

- _____. (2550). “หัวใจพระพุทธศาสนา”. *พุทธจักร*. 61(4). (เมษายน 2550): 10.
- _____. (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์: ฉบับประมวลธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 16. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส อาร์ พรินติ้งแมส โปรดักส์ จำกัด.
- _____. (2555). *พุทธธรรม: ฉบับปรับขยาย*. พิมพ์ครั้งที่ 32. การพิมพ์ครั้งแรกของฉบับข้อมูลคอมพิวเตอร์.
- _____. (2549). *วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร: ศยาม.
- _____. (2549). *สาระสำคัญของพุทธธรรมอริยสัจจ์ 4*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: เป็กม่าน.
- พระพุทธโฆสเถระ. (2546, 2547). *วิสุทธิมรรค*. แปลโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: ประยูรวงศ์ พรินติ้ง,
- พระราชวรมนี (ป.อ. ปยุตโต). (2518). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พุทธทาสภิกขุ. (2525). *บรมธรรมภาคต้น*. กรุงเทพมหานคร: การพิมพ์พระนคร.
- _____. (2534). *คู่มือมนุษย์: ฉบับสมบูรณ์*. กรุงเทพมหานคร:ธรรมสภา.
- _____. (2517). *อิทัปปัจจยตา: ฉบับย่อความจากชุดธรรมโฆษณ์*. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมัคร บุราวาส. (2542). *ปัญญา*. กรุงเทพมหานคร: ศยาม.
- สยาตอภัททันตวิโรจนะ. (มหาคันถาจากบัณฑิต กัมมัญฐานาจริยะ). (2553). *วิธีเจริญสติปัฏฐาน เล่ม 1*. กรุงเทพมหานคร: เอ็มจี.
- สุรพล ไกรสรารุฒิ. (2552). *คู่มือปัญญาในพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสถานจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เอื้อมอร ชลวร. (2553). *การพัฒนาปัญญาในพระพุทธศาสนาเถรวาท*. สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.